

Montenegrói kép, mint maga a szerző mondja. — Reisebild aus Montenegro.

WOLFNER Pál: A fekete hegyek országa. Uj Idők. 1904. évf. I. kötet, 486—487., 530—532. l.

Ügyes utirajz. — Schöne Reisebeschreibung.

ZAKONIK Danila (II.) knjazza Crne Gore. (Danilo montenegrói fejedelem törvénykönyve.) Novi Sad (Ujvidék) 1855.

ZDRAVICE. Srpske narodne — kako se nazdravljaju u Boki, u Hercegovini, u Bosni, u Srbiji i u Crnoj Gori. (Szerb nemzeti köszöntők amiként köszöntenek a Bochében, Hercegovinában, Boszniában, Szerbiában és Montenegróban.) Novi Sad (Ujvidék) 1880.

ŽENIDBA i smrt crnogorskog kneza Danila (Danilo montenegrói fejedelem házassága és halála). Novi Sad (Ujvidék). (1904.) 51 l. 8°.

Két népi elbeszélő vers Danilóról, Montenegró első világi fejedelméről (1851—1860.).

ŽENIDBA Maksima i Gjurgja Crnojevića (Crnojević Maxim és György házassága). Novi Sad (Ujvidék), (1899.) 47 l. 8°.

Két népvész.

ZMAJ-JOVANOVIĆ Jovan I. Jovanović Jovan.

BAJZA JÓZSEF.

Egy német ujság magyarországi pályafutása.

Trenk von TONDER MORITZ nyugalmazott osztrák katonatiszt 1787-ben Neuwiedben «Reich der Todten», illetőleg «Gespräche im Reiche der Todten» címen lapot indított. Mint ismeretes, a lap utóbb Frankfurt am Mainben jelent meg és 1810 végéig élt. Szerkesztője ügyesen egyesítette lapjában a népszerű hangot, az egészséges német álláspontot, ötletes tréfálkozást, ismeretterjesztő cikkeket, az akkori izlésnek megfelelő címet. A lapnak ritka sikere volt. 1792-ben 40.000 előfizetője volt, ami 70.000 forint forgalmat jelentett. Az ennek megfelelő jövedelem abba a helyzetbe juttatta TONDER-t, hogy WEKHRLIN-nel, Németország egyik legjelentősebb ujságírójával tárgyalást folytatott, hogy őt a kedvelt lap szerkesztőjéül megnyerje. WEKHRLIN azonban a neki megfizetett utiköltséggel elmaradt s így TONDER egy stuttgarti tanárt fogadott szerkesztőnek — kinek nevét sajnos tisztázni nem sikerült — nem kevesebb, mint évi 1200 forint fizetéssel.¹ WEKHRLIN is említi levelezésében, hogy TONDER-rel tárgyalt a szerkesztőség átvételéről.

¹ L. Allgemeine Deutsche Bibliothek 29. köt. 404. l.

A lap közkedveltsége mellett tanuskodik az is, hogy több városban, így Bécsben, Pesten, Pozsonyban utánnomatokat készítettek és mellékletképen adták különböző ujságokhoz.

Magyarországon TONDER 1810-ben bekövetkezett halálakor SZIKSZAY János foksabadi prédikátor a Hazai 's Külföldi Tudósításokban (1810. 51. sz. 406—408. l.) egy gyászversezetben siratja el «A' Neuwidi Ujságnak Nagy kedvességű, de már megholt írója»-t.

Amennyire eddig megállapítottam, a «Gespräche im Reiche der Todten», vagy mint emlegették „a «Neuwieder» öt magyarországi lap mellékletekép jelent meg.

Hozta a «Pressburger Zeitung» 1789—1810-ig¹ vagy 1790—1810-ig² «Aus dem Reiche der Todten» címen, 1792-től valószínűleg 1797-ig² a «Neuer Courier aus Ungarn».³ Az 1792. évf. megvan a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Valószínű, hogy mellékletét 1798-ban szüntette meg, midőn a lap a «Litterarischer Anzeiger»-t adta mellékletképen. Az 1799. évi Courier előfizetési felhívásában ugyanis jelentik a közönségnek, hogy az abbahagyott «Neuwieder» helyett a «Litterarischer Anzeiger» mellékelik hetenként. Minthogy az ilyen előfizetési felhívásokat sokszor éveken át változatlanul nyomatták, valószínű, hogy már 1798-ban szüntették meg a «Neuwieder» utánnomását a «Litterarischer Anzeiger» megindításakor.

1800—1810-ig a «Vereinigte Ofner-Pester Zeitung adta mellékletképen a «Neuwieder»-t.

E három német utánnomaton kívül egy latin és egy magyar fordításról tudok. A pozsonyi «Ephemerides statistico-politicae» 1804-től, a lap megindulásától fogva mellékelte a fordítást, valószínűleg 1810-ig. A lap előfizetési hirdetése 1804 jan. 30-iki kelettel a következőkkel emlékezik meg a fordításról: «Siquidem Novellae Neovidenses ob Nativum Suum leporem cogitationumque gratiam ac venustatem ubique gentium gratissimae acceptissimaeque sint, ut desiderio eorum faciamus satis quibus sermo Teutonicus familiaris haud est, operam impendemus; ut prior earum pars sub titulo: Secretum litterarum commercium vivos inter ac mortuos, ubi semet eminentior ingenii vis auctoris exerit

¹ KERESZTY István: Hirlapok és folyóiratok 1867-ig. Bp. 1916.

² ZUBER Marianne: A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig. Bp. 1915.

³ GÁRDONYI Albert: A hirlapírás kezdetei Budán és Pesten. Könyvtári Szemle 1917. 62. l.

(reliqua parte alioquin sub Nro. 1. exhausta) cum omni sale, facetiis veroque spiritu in Latinum traducamur et cum Benevolis Instituti nostri Promotoribus communicetur.» A címlap különben szintén megemlékezik a «Neuwieder»-ről: «Ephemerides statisticae, politicae, oeconomicae, litterariae, quibus additur Neovidensis seu secretum litterarum commercium vivos inter ac mortuos ex campis Elysiis». A Neovidensis 1804—1806. évfolyama a M. Nemzeti Múzeum, 1804—1805. évfolyama pedig az Akadémia Könyvtárában van meg.

Magyar fordítást mellékel 1810-ben a «Hazai és Külföldi Tudósítások». Az 1809. évf. 48. számában jelzi a szerkesztő, hogy a következő évtől kezdve a Neuwiedi Ujság fordítását félvnyvi terjedelemben mellékeli lapjához. A fordítás első száma 1810 jan. 10-én jelent meg: «Toldalék. A' Hazai's Külföldi Tudósításokhoz. Neuwidi Ujság» címen. A «Neuwieder»-ből fordított cikk után a következő megjegyzés áll: «A' Neuwidinek nevezett Ujság most Ménus mellett Frankfortban jön ki. Szerzője TONDER Móricz Ur. Már 25-dik esztendeje, hogy iratik. Ezen Ujságnak Német Titulusa ez: Reich der Todten. Eine Zeitschrift enthaltend Politische Gespräche der Todten, Politische Reden, nebst Geheimen Briefwechsel zwischen Lebendigen und den Todten.—Azaz: A' Holtak Országa. Egy időszaki írás, mellyben a' Holtaknak politikás Beszélgetései, Politikás Beszédek, és titkos Levelezések az Élők és Holtak közt foglaltaknak'. Vannak benne, kivált a' Toldalékjában új politikás történetek is: de mivel ezek úgy is az Ujságok tárgyai, azokat kétszeresen kinyomatni szükségtelennek tartottam. Eredetikepen ezen Ujság nyolczad rétbén, nyomtattatik. Ezt a' formát a' Pozsonyi és Budai Német Ujságok félnék lelki esmérettel megtartják, ámbár a' benne foglalt tárgyakat mindenkor tellyes mivoltokban kiadni nintsen hatalmokban. Én az idén próbára tsak az Elmefuttatásait, Beszédeit, 's a' t. ígértem a' politikai történeteken kívül. Melly ígéretemet minthogy az Új esztendei Levelei elkésnek, ime a' múlt Decembri Darabjaiból válogatva kezdem tellyesíteni». A két fordítás a latin és a magyar a «Neuwieder»-nek csak első részét adta, az utóbbi ezt is csak válogatva. A latin ragaszkodott a nyolcadréti formához, míg a magyar a Hazai 's Külföldi Tudósítások negyedréti formájában jelent meg. Ugyanígy indult meg a «Pressburger Zeitung» melléklete is. A M. Nemzeti Múzeum 1790. évi példányában van néhány ilyen szám. Címük: «Anhang zur Pressburger Zeitung. Politische Gespräche der Todten über die Begebenheiten des 1790-sten Jahres». A német utánnymatok nagyobbbrészt betűhívek. A «Neuwieder»

«Beilage»-jában közölt aktualis híreket azonban megválogatták, aszerint, mit közölt abból már a főlap. Így 1806 nov. 7-iki, 90. számú utánnyomat, melyet a «Vereingte Ofner-Pester Zeitung»-hoz mellékeltek, a következő megjegyzéssel záródik: «Ohne Beilage, denn alles darin Enthaltene war schon in der Ofener Zeitung».

A «Neuwieder Todtengespräche» magyar fordításban Bécsben is megjelentek. ROSENMANN Stephan «ungarischer Hofagent» 1808. jan. 19-én a bécsi császári és királyi udvari rendőrséghez folyamodik, hogy a közkedvelt ujságot Bécsben magyar fordításban kiadhassa. Az engedélyt nem könnyen adták meg, előbb egy latin fordítás kiadását engedélyezték, nehogy a már megjelenő magyar ujságok érdekeinek a magyar fordítás forgalombahozatalával ártsanak. Végre mégis engedélyezték a magyar fordítást is. A bécsi udvari rendőrség egy hivatalos véleményezésében megemlékezik a «Neuwieder Zeitung»-ról, mint olyan lapról, melynek segítségével ARMBRUSTER udvari titkárnak magától a császártól jóváhagyott indítványa szerint Magyarországra hatni lehet. A lap ott majdnem orákulum tekintélyével rendelkezik s nemcsak német, hanem magyar és latin fordításban is közkézen forog.¹ ROSENMANN latin fordítása az «Europa» és a pozsonyi «Annales» mellett jelentek meg. A végül engedélyezett magyar fordítás további sorsáról eddig nem sikerült adatokat találnom.

Ugyancsak semmi nyomát sem sikerült felfedeznem, hogy az 1814-ben újraindult «Todtengespräche»-t valamelyik magyarországi ujság is mellékelte volna.

TONDER maga nem jó szemmel nézte lapjának utánnomatait. Ismételten és néha igen ötletes formában tiltakozik ellenük. 1790 aug. 27-én a pozsonyi utánnymat ellen így ír: «In Pressburg ist auch ein unreifer Zeitungskollega, der schreibt und — Gott verzeihe ihm seine Sünden, — er stiehlt und doch glaubt er von der Göttin Clio das Wasser allein ausgegurgelt zu haben, ohne dass die wöchentlichen Nachrichten vor seiner Ankunft auf dem Parnass etwas gemeldet haben». A magyarországi ujságírókról való lesujtó véleményétől eltekintve meg kell hagyni, hogy TONDER lelkes barátsággal ír Magyarországról és a magyarokról. Így 1790 aug. 30-án Szent István a budai várból buzdító beszédet mond vitéz magyarjainak, melyben végigtekint Magyarország történelmi multján és egységre, németbarátságra és a törököt kiűző uralkodóház iránti hálára inti népét.

¹ Az ezekre vonatkozó akták a bécsi belügyminisztérium levéltárában.

1804 nov. 14-iki számában Magyarország természeti kincseit veszi számba s nem talál elég magasztaló szót az ország gazdagságának, szépségének és a nép jó erkölceinek dicsőítésére. Nem csoda, hogy a lapot szívesen olvasták Magyarországon.

A sajtó történetében ritka eset, hogy egy németországi lap évtizedeken keresztül ilyen hatást tett külföldön, mint a «Neuwieder» Magyarországon. A lap magyarországi pályafutása e néhány adattal még nincs kimerítve, pontos kutatás bizonyára még számos adatot fog kideríteni a «Neuwider Zeitung» elterjedtségére vonatkozólag.

München.

D' ESTER KARL.

Magyar vonatkozás a római sajtó történetében.

Amikor a katolikus egyház központi kormánysszerveinek ezidei schematismusa, az *Annuario Pontificio* 1926-ik évi kötete megjelent, kevés azután a vatikáni félhivatalos lapban egy közlemény jelent meg (*S. R. La nuova edizione dell'Annuario Pontificio*, Osservatore Romano, 1926 április 16.), amely az évkönyv immár több mint két évszázadra visszamenő történetével foglalkozik, s amelynek megállapításai mellett, épen magyar vonatkozásai miatt, bibliografiai irodalmunk sem mehet el említés nélkül.

Elegendő APPONYI Sándor gyűjteményének katalogusát átnézni ahhoz, hogy megállapíthassuk Nyugateurópa érdeklődésének kettős irányvonalát Magyarország ügyei iránt a mohácsi véstől a felszabadító háborúk befejeztéig, vagyis azon idő alatt, amíg Magyarország sorsa a nyugateurópai nemzetek érdeklődésének vonalába esett. A magyarországi vallásháborúk a német birodalmi országokban támasztottak erős irodalmi visszhangot, viszont a török háborúk eseményei az itáliai félsziget élénk érdeklődését fordították Magyarország felé, amint azt az egykorú ujságlapok nagy száma is bizonyítja. Ennek történeti okait mélyebben kutatni messzire vezetne, de a tényről magáról könnyű meggyőződni e kor röpirat- és hírlapirodalmát szinte arányos teljességben megőrző APPONYI-könyvtár anyagának chronologikus áttanulmányozása után.

Itáliának ez az érdeklődése a török felszabadító háborúk eseményei iránt nem szűnt meg még akkor sem, amidőn III. KÁROLY, a még török uralom alatt álló temesi bánóság birtokáért a sikerében meglehetősen biztos utolsó felszabadító hadjáratot 1716-ban megindította. Az érdeklődés még a harctértől oly távol fekvő és a hadjárat kimenetelén közvetlenül alig érdekelt Rómában is akkora volt, amint azt az *Osservatore Romano* idézett